

СКЛАД УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ ЗІ СТИЛІСТИЧНОГО ПОГЛЯДУ

Стилістично нейтральна та забарвлена
лексика

Уживана в мові лексика у стилістично-функціональному плані переділяється на стилістичні групи. Виділяється стилістично нейтральна (загальноновживана, міжстильова) лексика і обмежена певними сферами вживання та стилями (стилістично забарвлена).

Стилістично нейтральна (міжсильова) лексика - загальноновживана лексика, що не пов'язана з певними функціональними різновидами мови і не має експресивного забарвлення. Вона охоплює слова, якими послуговуються всі, хто володіє мовою. Ці слова пов'язані з повсякденним життям, із спільними для більшості носіїв мови поняттями, є звичайними, зрозумілими для всіх назвами явищ природи (сніг, дощ, вітер), тварин і рослин (корова, кіт, соловей, пшениця, соняшник, груша, дуб), родинних стосунків (*батько, мати, дід, баба*), речей, пов'язаних із життям людини і їх частин - предметів побуту, страв, предметів одягу (*хата, стіл, стеля, ніж, ложка, хліб, сіль, борошно, борщ, каша, костюм, пальто, сорочка*), органів людського тіла (*голова, рука, око, нога, ніс*), кольорів (*червоний, зелений, рожевий, білий*), дії і стану (*плакати, летіти, бігти*), місця, часу (там, сьогодні, завтра), чисел, числових понять (три, чотирнадцять, сотня, половина), службових елементів (і, але, якщо, бо, в, на, перед, під, через) тощо. Стилістично нейтральна лексика - основа усного й писемного мовлення. Вона характеризується стійкістю, хоча може зазнавати змін, поповнюючись новими поняттями, що стають загальноновідомими (президент, атомний, політика).

Чіткої межі між стилістично нейтральною і стилістично забарвленою немає. Деякі багатозначні слова в одних значеннях можуть бути нейтральними (вода - безбарвна рідина), а в інших - закріпленими за певним стилем (*у книжці багато води*).

Лексику, закріплену за певними функціональними стилями, переділяють на розмовну, експресивно забарвлену та книжну, в якій розрізняють такі групи:

суспільно-політична, виробничо-професійна,
науково-термінологічна, офіційно-ділова.

Розмовна лексика - це слова, якими послуговуються мовці в щоденному неофіційному спілкуванні. До таких належать слова з виразними експресивно-оцінними позитивними і негативними значеннями (*базіка, вайло, чимчикувати*) та розмовні варіанти лексичних одиниць, що мають інші літературно-нормативні відповідники.

Розмовна лексика має типові словотвірні ознаки: суфікси -ій, -уга, -юка, -ака в назвах осіб (*мамій, тюхтії, хапуга, злюка, писака, читака*), префікс попо- (*попобігати, попозаглядати*). Вона об'єднує слова, що входять до загальномовного словника, не порушуючи літературної норми: *бос, велик, відик, завучка, нулівка, телик*.

Розмовну лексику використовують у художніх творах як засіб відтворення особливостей живого мовлення та характеристики героїв.

За способом вираження емоційності, образності експресивно забарвлена лексика поділяється на такі групи:

- 1) органічно емоційні слова - такі, що містять емоційне забарвлення у своєму лексичному значенні. Вони здебільшого називають психічні, внутрішні стани, характер, переживання, емоційні кваліфікації дій людини (любов, радість, здоров 'я, сум, гнів, щирий, веселий, тяжко, радіти, базікати);
- 2) слова, емоційність яких досягається за допомоги суфіксів зі значенням пестливості, здрібнілості, згрубілості: -к-, -ик-, -ОК-, -очок-, -оньк-, -еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -ищ(е), -езн(ий): *татко, шнурок, лебідонька, чорнявенький, малесенький, землище, старезний.*

Книжна лексика - це слова, що вирізняються вузькою сферою вжитку та вносять у спілкування відтінки офіційності, науковості, урочистості. У словниках біля цих слів є позначення "кн."
(книжне).

Серед книжної лексики вирізняють суспільно-політичну лексику, що охоплює слова, пов'язані з політичним, громадським життям суспільства: народ, партія, інтелігенція, держава, мир, війна, сесія, страйк, Верховна Рада, політика, пікетування, свобода, декларація, суверенітет, парламент, народний депутат, демократизація, економіка, преса, Хартія прав людини, поступ, збройні сили. Суспільно-політична лексика постійно поповнюється новими словами, що позначають поняття, пов'язані з суспільним та економічним будівництвом у державі.

Кількісно велику групу слів охоплює виробничо-професійна лексика - це слова на позначення виробничих процесів, знарядь і матеріалів праці, приміщень, характерних для різних професій і спеціальностей: боронування, косовиця, плуг, хімічні добрива (для сільського господарства), вугілля, штрек, лебідка, трос, вагонетка (для шахтарів), школа, гімназія, урок, учитель, кабінет, абітурієнт, студент, професор (для педагогів).

Виробничо-професійна лексика поділяється на групи залежно від галузей виробництва, які вона обслуговує: медична, педагогічна, металургійна, харчова тощо. їх стільки, скільки є галузей виробництва. Звичайно ж, усі галузі мають певну кількість спільних слів, наприклад: назви підрозділів (сектор, відділ, управління, департамент), назви посад (директор, керівник, бухгалтер, юрист) тощо.

З виробничо-професійною лексикою тісно межує науково-термінологічна лексика, що охоплює слова, які вживаються у науковій літературі та у мовленні працівників наукових і науково-дослідних установ.

Основну частину цієї лексики становлять терміни. Термін - це слово чи словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки. Найважливішою ознакою термінів є їх однозначність. Найбільше у мові термінів спеціальних, що характерні для певної галузі науки, культури, наприклад: мовознавчі терміни (*звук, азбука, морфеміка, просте речення, номінація*), історичні (*історія, історіографія, феодалізм*), ботанічні, технічні, медичні, психологічні, музичні, економічні. Є певна кількість загальних термінів, що вживаються у будь-якій галузі науки: *аналіз, аналізувати, аргумент, система, систематизувати, класифікувати* тощо.

Офіційно-ділова лексика - це слова, що вживаються в офіційно-діловому стилі літературної мови: офіційне спілкування між установами, окремими особами та установами, ділові взаємини на виробництві. Вона вживається у різного типу ділових паперах - указах, договорах, законах, актах, кодексах, наприклад: постанова, заява, інструкція, статут, свідчення, апеляція, експерт, конвенція, розпорядження, витяг, ухвала. Значна частина офіційно-ділової лексики вже стала загальноновживаною: автобіографія, доручення, квитанція, таблиця тощо.

До експресивно забарвленої лексики належать діалектизми, ар-готизми, вульгаризми.

Діалектизми - це слова, що вживаються у мовленні не всіх людей - носіїв певної мови, а лише їх частини, яка проживає в одній з місцевостей території, де поширена ця мова: хтіти, меї, свеї, легінь (парубок), перун (грим), тайстра (торба), бане, просе.

Жаргонізми - один з різновидів соціальних діалектів, слова і вирази, властиві мовленню певної групи людей, об'єднаних спільністю інтересів, родом занять: коза (зразок), хата (квартира), хвіст (академ-заборгованість), дирик (директор).

Близькими до жаргонізмів є арготизм и - нелітературні слова і сполучення слів, які вживаються у мовленні декласових та антисоціальних елементів (зłodію, рекетирів, бомжів, шулерів тощо). Ці слова стоять поза межами літературного вжитку: *кишки (речі), карточка (обличчя)*.

За певних обставин спілкування уживаються вульгаризми - грубі або лайливі слова, не прийняті в літературній мові: рило, морда, пика замість обличчя, здохнути замість померти.

Жаргонізми, арготизми, вульгаризми належать до вузьковживаної лексики і в багатьох випадках нечітко розрізняються між собою. Кожен мовець ретельно добирає слова, що відповідають літературній нормі.